

Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

**Naučni skup Književno djelo Ćamila Sijarića,
[Sarajevo, 15. i 16. april 2002.]: Scientific Meeting
Ćamil Sijarić's Literary Work**

Lešić, Zdenko; Martinović, Juraj

2003.

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/handle/123456789/825>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE
АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ
ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

POSEBNA IZDANJA
KNJIGA CXXI

Odjeljenje za književnost i lingvistiku ANUBiH
Knjiga 10

NAUČNI SKUP

KNJIŽEVNO DJELO
ĆAMILA SIJARIĆA

Uredili
Zdenko Lešić
Juraj Martinović

SARAJEVO 2003

ĆAMILOVA PRIČA

Dejan Đuričković

Naslov moga saopštenja je "Ćamilova priča". Pokušao sam da u njemu ocrtam prirodu, duh i smisao priče Ćamila Sijarića onako kako sam je vidio i doživio.

Sa duhovitom opaskom francuskog pisca Pierrea Louysa – da su moderne civilizacije, u odnosu na staru grčku, u pogledu uživanja izmislile samo jednu novu stvar, duvan (omiljeni užitak mnogih među nama, koji nam je, kao što znate, donio Kolumbo iz Amerike, iz koje nam i danas dolaze kojekakvi sumnjivi novi užici) – sa navedenom duhovitom opaskom francuskog pisca, velim, možemo se sporiti, ali ona nesumnjivo ukazuje i na stav mnogih drugih modernih pisaca, pa i našega Ćamila Sijarića.

Ćamil Sijarić je svojim životom pokrio skoro čitav XX vijek, koji je, više od svih prethodnih, tragao za novim i u tu svrhu izrodio mnoge gnjevne, rušilačke ideje (-izme), koje su im imale služiti kao sredstvo u tom traganju. Ćamil, međutim, nije težio da izmišlja ništa novo, znao je dobro da ničega novog i nema pod kapom nebeskom, nego je uzeo da zastupa i brani jednu drevnu, iskonsku čovjekovu potrebu, danas usahlu i izgleda izumiruću – čovjekovu potrebu i želju (nagon) da, ako već ne može vječno, bar dvaput živi: jednom u stvarnosti, drugi put u snovima, tj. u priči o životu kako ga vidi, kakvim živi, kakvim ga zamišlja i kakav bi želio da bude. Ćamil je u tome uživao. Pričanje i pisanje priča za njega je bilo "zadovoljstvo i slast", kako sam priznaje u jednom intervjuu.

Ni ne znamo, i ne možemo znati, odakle Ćamilu dar pričanja. Talenat je čudo u čovjeku, mistično vrelo prirode. Tamno, zagonetno, neuhvatljivo i neobjašnjivo hemijsko jedinjenje koje u mozgu stvara nepodnošljiv pritisak i goni pisca da piše, da traži pero kao ispusni ventil za obaranje tlaka. Boriti se s tim nagonom, s tim čudom u sebi teško je, a nositi se još, dodatno, i s onim što Andrić naziva "atmosferskim pritiskom života", čes-

to je kobno za mnoge pisce, koji su, inače, po definiciji, kako tvrdi jedna psihoanalitičarka (Marthe Robert), "ljudi koji ne umiju živjeti". Ćamil Sijarić je bio harmonična ličnost (nikakvi grčevi ni bjesovi nisu prelazili njegovim licem niti su bili svojstveni njegovom gestu), umio je da se nosi i s je-dnim i s drugim: da i svoj dar i "atmosferski pritisak života" prima kao prirodne pojave, kao znak nekog višeg reda, i da ih nosi s mirom mudraca.

Postavši pisac, prepoznavši u sebi pisca u zreloj dobi života, sav se posvetio pričanju, koje je postalo strast. Nije jasno kako nastaju strasti, i tu stranu njegove ličnosti uzalud je pokušavati objasniti. Ljudskom oku su nedostupne skrivene zone bića u kojima one nastaju i rastu u potpunosti sje-ni, neosjetno se kristalizuju oko izvjesnih energija nepoznatih svijesti. Ali možemo se truditi da objašnjavamo Ćamilovu priču, koja je izišla iz tog zagonetnog vrela koje zovemo talenat.

Osim Ćamila, u nas je možda još samo Krleža govorio kao što je pisao i pisao kao što je govorio. Ćamil je, međutim, za razliku od Krleže, bio prost, jednostavan čovjek, čista srca i dječje duše, "čovjek iz naroda", svakom pristupačan: svako je s njime mogao razgovarati i svakoga je on sam mogao i volio slušati. Jedno veliko sabirno jezero koje je primalo svaka-kve pritoke: upijao je sve kao priroda i nečujno, kao priroda, prerađivao to u zlatne riječi priče. Govor Ćamilov, usmeni i pismeni, upravo zato, imao je, sačuvao je nešto od iskonskog, praistorijskog, prirodnog nagona i potrebe za međuljudskom komunikacijom, za razmjenom ljudskih sadržaja.

Ta neposredna razmjena ljudskih sadržaja pričom i pričanjem (treba li reći to što svi vide!?) danas je, međutim, u velikoj krizi, odsvakle ugrožena, i Ćamil je imao razloga da je zastupa, brani i održava u životu. Ugrožena je najprije zato što je osnovno sredstvo te razmjene – riječ – istrošena, ispražnjena, otuđila se od smisla i sadržaja, postala prazna ljuštura. "Danas u cijelom svijetu – veli Alberto Moravia – postoji jedna ozbiljna kritika riječi, jedna redukcija riječi, jedna tendencija ka ukidanju riječi. (...) Bježi se masovno ka gestovima, ka mimici; riječi se jednostavno prevode u drugi simbolički sistem." Moravia tu pojavu zapaža naročito naglašenu kod mladih, koji sve manje govore, svoje poruke pretvaraju u gest, u kratki, britki, ironični slogan, u scenografiju, u koreografiju. "I sad, šta pisac da radi u toj situaciji? – pita se Moravia. – Naravno, mora se prilagoditi tome. Valjda i sam mora više da koristi gestove. Istinu govoreći, riječ se zaista otrcala, a kada je riječ o pisanoj riječi, razlozi su gotovo evidentni: od Gutenberga naovamo, upotrebljava se neštedimice, nekritički, to joj se moralo dogoditi. (...) Danas ni ljubav više nije zavisna od riječi

kao nekad. Danas gest sve više postaje simbol ljubavi; ljubavni čin postaje najvažniji, riječ sporedna. A sjetite se trubadura... Riječ se jednostavno istrošila mehaničkom upotrebom tokom miliona godina upotrebe, baš kao što se i sako istroši od upotrebe na laktovima, i onda ga moraš baciti. U industrijski najrazvijenijim zemljama (...) riječ se sve više upotrebljava na jedan mehanizovan način, kao čista konvencija ("Dobar dan, kako ste?"; "Danas je lijepo vrijeme"), a niko nikoga ne sluša i sve je bez značenja. Ubijeđen sam da će se svakodnevni jezik svesti na stotinu riječi i da će se otuđeni svijet na taj način moći stopostotno izraziti".

Riječ je doista postala varljiva, neiskrena, prazna. Brbljivost i ćutanje – dva su dominantna znaka naše civilizacije, dva njena magnetna pola. Ono o čemu govori Moravia našlo je svoj krajnji manifestni izraz u hipi-pokretu, tipičnom fenomenu modernog svijeta. Istrošenim, praznim riječima hipiji su suprotstavili ćutanje kao izraz, kao najvišu, najsavršeniju, univerzalnu formu komunikacije. Riječ je zamijenjena fizičkom manifestacijom, misao, koja se izražava riječima, ovdje se izražava gestom. Izražavam se tijelom, ne ustima; obraćam se oku, ne uhu: ležim na keju rijeke, pod mostom, na staroj mansardi, među odbačenom starudijom, a sve moje gađenje na riječ i na svijet koji se njome služi izražavaju ovi jecaji i urlici bit-muzike koju slušam i opojna sredstva koja me odnose u "vještacki raj"; duša je moja rajskom slikom natopljena, a ništa rajsko u ovom svijetu nema, niti može biti. Sve je izgubilo smisao, pa i riječi. U gestu je sav moj senzibilitet, sva moja misao: i riječ, i činjenica, i njeno tumačenje.

O svijetu koji se čovjeku gadi nema priče. Moravia je pisac koji dolazi iz visoko razvijenog svijeta i govori o nužnosti da se pisac prilagodi realnostima toga svijeta, i on o tome govori jednim fatalističkim tonom. Ćamil Sijarić, pak, dolazi iz jednog patrijarhalnog svijeta neoštećenog modernim boljkama. O tim modernim boljkama i na planu jezika imamo mnoštvo primjera. Pasternak, u "Doktoru Živagu", veli: "U doba trijumfa materijalizma materija se pretvarala u apstrakciju: hranu i drva zamijenilo je 'pitanje ishrane i ogreva'". Za ovo pretvaranje materije u apstrakciju i mi bismo, sa svoje strane, mogli navesti povelik spisak primjera iz našeg života. Ni jedan, međutim, nećemo naći u Ćamilovom djelu. On se na to nije obazirao. Stran mu je bio i nerazumljiv svaki novogovor, koji i danas niče kao zelena trava. Ćamil se služio samo narodnim, čistim, vremenom ispranim jezikom.

A stran mu je, s druge strane, i indiferentizam i jezička oskudnost Moravijinog svijeta, i odnos toga svijeta prema životu. Ćamilovi ljudi vole

ovaj svijet i nikad im dovoljno riječi i priče da se nadive njegovim ljepotama, njegovim čudima i tajnama. Ćamil, njihov zastupnik, njihova književna usta, vjeruje da ono što je preživjelo milenije (njihova priča) može, i treba, i dalje da traje i da može revitalizirati modernu dušu, i da je to pitanje (revitaliziranje čovjekove duše) silno relevantno za čovjekovu budućnost, kao što je bilo i u prošlosti. U vrijeme kad umni ljudi upozoravaju vladare svijeta na opasnost i posljedice otuđenja i na reduciranje čovjekovog svijeta, pa time i njegovog jezika i njegove duše, Ćamilova priča dobija dodatnu snagu, pa se i po tome može prepoznati i mjeriti njegova veličina, kao što i danas prepoznamo i mjerimo veličinu drevnih Grka, njihovih priča i mitova: sva pitanja koja su oni postavili važe i danas (mi ih samo rješavamo na drugi način). A stalna aktuelnost određenog pitanja prvi je i pouzdan znak univerzalnosti duha koji ga je postavio.

Ma koliko da je Ćamilova priča natopljena lokalnom bojom, konkretnim geografskim koordinatama, u njoj ne prepoznamo vrijeme, ili je ono sasvim neizrazito i nevažno. Ćamilova priča prenosi u neko neidentifikovano vrijeme, drevno, mitološko, prirodno (ne istorijsko) vrijeme, u kojem je "sve zborilo" i u kojem i dalje žive prastare, iskonske slike svijeta na koje je savremeni čovjek zaboravio. A to da je "sve nekad zborilo, drvo i kamen, zemlja i trava, pa eto zbog nešta danas ne zbori" – to Ćamilovo podsjećanje se čini izvanredno modernim i životno značajnim pitanjem: zbog čega sve to što je "nekad zborilo" "danas ne zbori", zbog čega je čovjek prestao (izgubio moć) da sluša govor prirode – tog hrama (kao je naziva Baudelaire) "gdje riječi smušene / Iz stubova živih katkad uvo čuje" i gdje "čovjek kroz šume simbola putuje / Dok rodbinski njine gledaju ga zjene".

Dvadeseti vijek je, kažu znalci, potrošio sve velike ideje (socijalne, filozofske, ideološke). U nedostatku novih obnavljaju se mnoge stare. Novo se zapravo nastoji naći u njihovoj sintezi, tzv. postmoderni. "I komunist i liberal i konzervativac udišu isti zrak i piju istu zagađenu vodu", veli jedan politolog. Pred tom činjenicom, sve podjele na ljevicu i desnicu, na centar i periferiju, na lokalno i globalno – postaju irelevantne. I Ćamil nas, kao i Baudelaire, podsjeća da je "sve nekad zborilo (...) pa eto zbog nešta danas ne zbori", da je ušutkano i postalo nijemo i da prirodi moramo vratiti njen glas i njenu dušu.

Ćamil je bio pisac sa strane, nije pripadao nijednoj školi, grupi, pokretu, nikakvoj avangardi. Svoju brazdu orao je sam, distanciran od književne vrepe svog vremena, osluškivao ono što više niko nije čuo ili ono što

još niko nije čuo. Za njega je problem bio ne u pronalaženju vlastite modernosti nego u otkrivanju tradicije iz koje je izrastao, u kopanju njenog "bunara" i traženju neke ljekovite "vode promuklice", u čemu su mnogi drugi (i danas vidimo posljedice toga) pronalazili samo groteskne oblike nacionalne grandomanije i nacionalne energije.

Moderni pisci su mahom i teoretičari književnog stvaranja, prvenstveno vlastitog. Ćamil to nije bio. Ni ono što je karakteristično za moderni duh – traganje za novim, nije njemu svojstveno. Eksperiment i njegova poetička načela kao sredstvo pravdanja vlastitog književnog nastojanja – strani su mu. Ćamil je rano, kao i mnogi moderni pisci, shvatio relativnost onoga što se imenuje pojmom novoga.

Priča je za njega, kao i za Andrića, nešto vječno, imanentno čovjekovoj prirodi i čovjekovom trajanju pod zvijezdama – "od drevnih patrijarhalnih pričanja u kolibama, pored vatre" pa sve do danas, imanentna je intencionalnosti čovjekovog čina i njegovog govora. Sve ljudsko je u priči, postojeće i nepostojeće, ona je sublimat iskustva, istorije i savremenosti. Priča je jedan od suštinskih sastavnih dijelova našeg poimanja realnosti. "Od trenutka kada počnemo razumijevati riječi, – veli Michel Butor – pa sve do smrti, mi smo stalno okruženi pričama, najprije u porodici, zatim u školi, pa kroz razne susrete i lektiru. Drugi za nas nisu samo ono što smo vidjeli svojim očima, već i ono što su nam pričali o njima; drugi nisu samo oni koje smo vidjeli već i svi oni o kojima su nam govorili. To ne važi samo za ljude već i za stvari, za mjesta, na primjer, gdje nisam bio ali su mi ih opisali. To pričanje koje nas stalno zapljuskuje dobija najraznovrsnije forme, počev od porodične tradicije, obavještenja koja dobijamo za stolom o onome što se jutros uradilo, do novinske informacije ili istorijskog djela. Sva-ka od tih formi priče vezuje nas za jedan poseban sektor realnosti".

Ćamil, velim, nije bio teoretičar, kao Andrić i Michel Butor, ali je, kao i oni, bio svjestan, u najvišem stepenu svjestan značaja priče u ljudskom životu, "da je na ovome svijetu najvažnije da imamo jedan drugom da nešto ispričamo" i da, "kad bi mrtvi mogli da se kajemo što živi nismo učinili, to bi bilo što nismo pričali", i da "nije važno je li ono što se priča istina – da pouči, ili izmišljeno – da zabavi, nego da se pričajući i slušajući dva puta živi". Svoja shvatanja o priči i pričanju Ćamil nije teorijski razvijao, obrazlagao, već ih je, kao pripovjedač, kao čovjek koji slikovno misli, ne pojmovno, izražavao u slikama svojih priča, utkivao ih u njihovu teksturu.

Ćamilove priče grade most među ljudima, znače radost sjećanja na ljude, radost razmišljanja i pričanja o njima, komunikaciju, prenošenje iskus-

tva, međusobno zbližavanje, rasterećenje od pragme života, poziv na sanjanje, na imaginarno putovanje. Ljudi u Ćamilovim pričama vole da slušaju priču, i sami rado i mnogo pričaju jedni drugima, prenoseći događaje i ljudske sudbine s jednog naraštaja na drugi, od čovjeka do čovjeka, od sela do sela, s jednoga na drugi kraj. Čovjek se u njima poistovjećuje s drugim, sa sudbinama koje priča uznosi u oblast zajedničkog, u oblast čežnje i sna, u kojem svako rasplamsava svoju maštu, na tuđi – nadovezuje svoj život, svoju nadu i svoju sumnju, svoju radost i svoj bol.

Imaginarni svijet Ćamilove proze pun je priča i putnika. Ljudi putuju raznim poslovima, kroz razne krajeve, gradove, sela, prenose i razmjenjuju svoje materijalne i duhovne terete i razmijenjeno dalje raznose: ne vidi se granica toj razmjeni, a ponekad izgleda kao da je ta razmjena važnija i od onih koji je vrše, ljudi samih – toliko je ovdje naglašena, uzvišena na najviši princip života, komunikacija i razmjena među ljudima, svega što je ljudsko: razmjenjuje se roba, razmjenjuje se pažnja i obzir, razmjenjuje se priča i zabava, razmjenjuju se posjete, informacije, kumstva... Priča se u karavani, u hanu, u kući, za trpezom, u čaršiji, na pijaci, pred džamijom, na livadi, u polju, kod stoke, priča se u snu, sa samim sobom – svi oblici života su predivo od kojeg se pravi i plete priča (priča se i sa životinjama, vodom, travom, drvećem: sve to u Ćamila priča, svemu on daje usta i jezik). Pored Ćamila ništa nije prolazilo bez odjeka u njegovoj duši, i sve je moglo postati priča.

Bugarska spisateljica V. Mutaftadžijeva (u romanu "Život sultana Džema", sultana o kojem je i naš Andrić napisao čuvenu "Prokletu avliju") veli da je "nemoguće izmisliti išta što bi više od patnje bilo zajedničko svim ljudima". Moglo bi se isto tako reći da je nemoguće izmisliti išta što bi bilo više zajedničko svim ljudima od snova koje rađa patnja i čežnja za boljim od stvarnosti, i da čovjek možda više živi u snovima i od snova nego u stvarnosti i od stvarnosti. A ti snovi i čežnja, to sređivanje haotičnog svijeta imaginacijom, i jeste, čini mi se, glavni predmet Ćamilove priče.

Ćamil nam je pokazao kolika je važnost unutrašnje ljepote (ljepote duše i snova) i kakvo obogaćenje čovjekovog života ona znači i kakva bi praznina života i kakva bi usamljenost duše bila bez nje, i kakva je uloga duše i moć ljepote u životu ljudi i u najtežim, najsurovijim uslovima života. Pokazao nam je kako duševnost i san nude mogućnost spasa, kako su oni izvor nade i utjehe, kako je to oaza čednosti koja se nudi čovjeku kao dar, kao kompenzacija za sve uskraćenosti i sva nasilja koja duša i tijelo

trpe u nepravdom i zlom svijetu, i kako je to istinska mogućnost unutrašnje pomirenosti i sa sobom, i sa svijetom.

Ćamil Sijarić je, da još i ovo kažem, na kraju, bio neobično pitoreskna pojava u našem ljudskom svijetu, i već za života postao predmet mnogih priča i anegdota. Bio je oličenje neke drevne jednostavnosti i neposrednosti. U neprirodnom svijetu bio je prirodan čovjek. I on je, međutim, primjer kako se današnji svijet više zanima za ličnost stvaraoca nego za njegovo djelo. Pa nije neobično što naša publika više poznaje Ćamilovu ličnost i priče o njemu nego ono što je on napisao. Po Ćamilovom djelu pala je velika sjenka njegove ličnosti iz anegdota, koju treba ukloniti da bi se ono vidjelo u njegovoj gromadnosti i u šarenilu njegovih duhovnih i estetskih sadržaja. Pravi ljubitelji knjige, kojih je sve manje, međutim, iskusili su ono što i Isaak Bashevis Singer: "Kada ste gladni, vi ne marite za biografiju pekara kod kojeg idete da utolite glad".

Skica za autoportret

Nekoliko misli Ćamila Sijarića iz intervjua koji je pisac dao potpisano u povodom svoje 75. godišnjice života:

O pisanju i literaturi

"Ko s riječima ima posla, ko se u riječ zaljubio, taj ima blaga, i zlata, i dragulja mnogo, mnogo i mnogo, i muka mu je samo da to odabere, da to poreda, da ispriča priču književnu, poetsku, jer poezija i proza nisu ništa drugo do jedna vrlo, vrlo visoka, vrlo emotivna kultura ljudskog govorenja; spuštanja toga zlatnog mosta između mene i tebe da njim prođe misao moja od mene do tebe, da ti kažem to i to, moj osjećaj da ode tim zlatnim mostom, satkanim, salivenim od riječi".

"Sva literatura je, najzad, jedno ponavljanje, jedno književno prepričavanje našeg ljudskog iskustva".

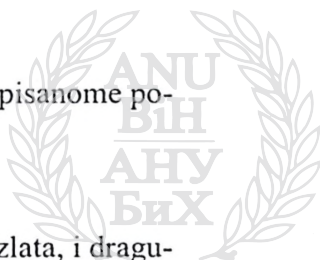
"Pišem dotle dok pisanje osjećam kao zadovoljstvo i slast. Kad pisac umoran piše, koliko će se tek umoriti čitalac kad ga čita!"

"Pisac je, prije svega, jedno radoznalo dijete (...), na svijet gleda kao na jednu čaroliju, i tom se čarolijom – kad piše – zabavlja kao kakvo dijete – sa svojom dječjom dušom u sebi(...), ali ne i sa dječjom glavom, nego glavom zrela i iskusna čovjeka."

"Umjetnik je isposnik, on je bogomoljac u svome hramu".

"Ako hoćeš da daš ljudima nešto veliko, onda moraš to da platiš".

"Knjige su kao pića, pa nam se jedno piće pije a drugo ne pije".

”Vidio sam da mnogi griješe kad govore o folklornim motivima u literaturi; folklor piscu može da posluži samo kao bunar iz kojeg on zahvata motive, ali zato njegovo djelo ne mora – i ne treba – da bude i folklorno. Ko, recimo, pomišlja na folklor kad čita Fausta, iako su svi Fausti – i oni muzički, i oni dramski, i oni napisani u vidu priče ili romana, uzeti iz folkloru”.

O prošlosti

(Šta pisac traži u prošlosti?)

”On tamo traži pokojnike. Bez pisca – ti pokojnici ostali bi i dalje u svom pokaju, i svijet – nas živih – bio bi bez njih siromašan”.

”Vremena su povezana jedno s drugim, ona su kao niz odaja u jednoj istoj građevini, i ni u kom slučaju ne znači da jedno književno djelo, vezano za neko vrijeme, nije u isti mah i savremeno, bar njegove humanističke poruke što se tiče”.

O Sandžaku i njegovim ljudima

”Za vrijeme svih tih država (koje su vladale Sandžakom – D. Đ.), sve do ove naše današnje, taj moj rodni kraj živio je siromašnim životom. Ako je svadba – tu se svat bez zakrpe na odijelu jedva mogao vidjeti. No, i kad je gladan, i kad je go, taj čovjek je pjevao, i niste mogli proći kroz selo a da ne čujete da neko pjeva”.

”Taj svijet tamo govori lako, tečno, slikovito (...) i ne umije drukčije da govoriti do poetski. (...) Taj čovjek ne obavještava da je kupio i ”razvršio” stog sijena, on ne ”informiše”, nego o tome kiti priču, ”veze” o svom motivu; on je izvanredan pripovjedač, i više kao da nije predmet njegove priče to što će spasiti stoku, što će je prehraniti (sijenom kupljenim za gladne godine – D. Đ.), nego da naslika kako je snijeg oko stoga, na koji je odozgo bacao ”plase”, pozlatio tim kao zlato žutim sijenom. A oni ga slušaju, i kao da tu, pred svojim očima, vide to zlato. Oni ni o čemu ne pričaju površno. Konja u trku, a konje vole, opisaće tako da vam se učini da vidite i konja i konjanika i čujete bat kopita. Mijenjaće – kad to priča traži, jačinu glasa, boju, gestikuliraće, čak će i na noge ustati – a sve to učiniće iz svog zadovoljstva što pričaju i iz počasti onima što slušaju. Ja sam ih se naslušao, ali nisam i naučio da pričam kao oni – a još manje umijem da pišem. Pisanje sputava naraciju – i onu autora i onu naratora – jer pisanje je jedan disciplinovani način govora i škrt je; to je govorenje sa zapetama i tačkama, a to je komponovanje misli i osjećaja”.